

# Osobowościowe uwarunkowania tendencji do przyjmowania roli ofiary i sprawcy przemocy psychicznej w związkach małżeńskich

Anna Mazur<sup>1</sup>, Anna Goś<sup>2</sup>, Katarzyna Lorenc-Lipiec<sup>3</sup>, Kinga Bernat<sup>3</sup>, Katarzyna Smoleń<sup>3</sup>, Ewa Humeniuk<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Centrum Zdrowia Publicznego i Promocji Zdrowia, Instytut Medycyny Wsi im W. Chodźki w Lublinie

<sup>2</sup> Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych, I Wydział Lekarski z Oddziałem Stomatologicznym, Uniwersytet Medyczny w Lublinie

<sup>3</sup> Instytut Medycyny Wsi im. W Chodźki w Lublinie

<sup>4</sup> Zakład Patologii i Rehabilitacji Mowy Wydziału Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

Mazur A, Goś A, Lorenc-Lipiec K, Bernat K, Smoleń K, Humeniuk E. Osobowościowe uwarunkowania tendencji do przyjmowania roli ofiary i sprawcy przemocy psychicznej w związkach małżeńskich. Med Og Nauk Zdr. 2017; 23(1): 39–44. doi: 10.5604/20834543.1235623

## Streszczenie

**Wprowadzenie i cel pracy.** Osobowość w ujęciu Costy i McCrae obejmuje pięć wymiarów: neurotyczność, ekstrawersję, otwartość, ugodowość oraz sumienność. Są to struktury o charakterze sprawczym, które odpowiadają za działania każdego człowieka. Pozwala to przypuszczać, iż determinują również tendencje do przyjmowania roli ofiary i sprawcy przemocy psychicznej w związkach małżeńskich.

Przemoc psychiczna jest definiowana jako zachowania zmierzające do uzyskania kontroli i podporządkowania drugiej osoby przez zastraszanie, upokarzanie oraz znieważanie słowne.

Celem pracy jest określenie osobowościowych determinantów tendencji do przyjmowania roli ofiary i sprawcy przemocy psychicznej w związkach małżeńskich.

**Materiał i metody.** Próbę badawczą tworzą 334 osoby żyjące w związkach małżeńskich.

W badaniach zastosowano Inwentarz Osobowości NEO-FFI w adaptacji Zawadzkiego i Strelau oraz Kwestionariusz do Badania Przemocy Psychicznej w Bliskich Związkach, własnego autorstwa.

**Wyniki.** Cechy osobowości wyjaśniające tendencje do przyjmowania roli ofiary przemocy psychicznej w związku małżeńskim to neurotyczność oraz introwersja. Skłonność do stosowania przemocy psychicznej wobec współmałżonka jest wyjaśniana przez wysoką otwartość, ekstrawersję, neurotyczność, a także obniżony poziom ugodowości.

**Wnioski.** Wykonane analizy wykazały, iż wybrane cechy osobowości są predyktorami tendencji do pełnienia roli ofiary i sprawcy przemocy psychicznej w związkach małżeńskich. Uzyskane rezultaty mają znaczenie poznawcze oraz mogą być wykorzystane do opracowania programów profilaktycznych i pomocowych ukierunkowanych na pracę terapeutyczną z ofiarami oraz sprawcami przemocy psychicznej w związkach małżeńskich.

## Słowa kluczowe

cechy osobowości, przemoc psychiczna, związek małżeński

## WPROWADZENIE

Pięcioczynnikowy model osobowości został opracowany na podstawie teorii struktury osobowości Cattella oraz koncepcji osobowości Eysencka. Wyniki wieloletnich badań przeprowadzonych przez Costę i McCrae wskazują, że wyróżnione pięć wymiarów stanowi optymalną liczbę czynników pozwalającą na klasyfikację, podstawowych i uniwersalnych, dyspozycji, występujących z różnym nasileniem u każdego człowieka. Badacze twierdzą, że czynniki te mają silne podłoże biologiczne i dlatego też są odporne na wpływy środowiska zewnętrznego. Omawiany model osobowości obejmuje następujące wymiary: neurotyczność, ekstrawersję, otwartość na doświadczenia, ugodowość oraz sumienność [1].

Neurotyczność odzwierciedla skłonność do doświadczenia emocji o negatywnej walencji. Osoby neurotyczne cechuje obniżona zdolność do kontrolowania swoich impulsów i niskie umiejętności radzenia sobie ze stresem. Są nadwrażliwe,

skłonne do doświadczenia gniewu, depresji, lęku, a także nadmiernie samokrytyczne. Łatwo się zniechęcają oraz załamują w sytuacjach, gdy napotykają na niepowodzenia i trudności. Ujawniają niskie poczucie własnej wartości. Natomiast osoby o niskiej neurotyczności charakteryzuje zrównoważenie emocjonalne. Sprawnie radzą sobie z napotkanymi wyzwaniami, są zrelaksowane oraz spokojne [2].

Ekstrawertycy to osoby towarzyskie, rozmowne i serdeczne. Chętnie nawiązują i utrzymują relacje z innymi ludźmi. Poszukują stymulacji oraz okazji do zabawy. W kontaktach interpersonalnych lubią dominować. Są pełni wigoru, życiowego optymizmu oraz prowadzą aktywny tryb życia. Introwertyków natomiast cechuje znaczna ostrożność i rezerwa w kontaktach z innymi ludźmi. Z reguły są nieśmiały, pesymistami, którzy preferują samotne spędzanie wolnego czasu [3].

Osoby o wyższej od przeciętnej otwartości na doświadczenia wykazują zainteresowanie swoim wewnętrznym i zewnętrznym światem. Są pomysłowe, wrażliwe estetycznie i mają bogatą wyobraźnię. Charakteryzuje je niekonwencjonalizm, skłonność do niezależności i podważania opinii autorytetów, a także dążenie do poszukiwania oraz odkrywania nowości. Jednostki o niskiej otwartości przejawiają

Adres do korespondencji: Anna Mazur, Centrum Zdrowia Publicznego i Promocji Zdrowia, Instytut Medycyny Wsi im W. Chodźki w Lublinie  
E-mail: mazur.anna@imw.lublin.pl

Nadesłano: 13.01.2017; zaakceptowano do publikacji: 27.02.2017

konserwatywne poglądy, cenią tradycyjne wartości. Preferują konwencjonalne oraz akceptowalne społecznie działania [4].

Osoby ugodowe chętnie otaczają opieką potrzebujących, są sympatyczne oraz przekonane, że inni ujawniają podobne jak one postawy wobec ludzi. Charakteryzuje je znaczna skromność, uczciwość, szczerowość, a także prostolinijność. Z kolei niska ugodowość sprawia, że człowiek jest egocentryczny, ujawnia nastawienie rywalizacyjne, jest sceptyczny wobec innych, jak również agresywny i oschły w kontaktach interpersonalnych [5].

Jednostki sumienne ujawniają podwyższoną motywację do działania oraz wytrwałość w realizacji zamierzonych celów. Wykazują silną wolę, są skrupulatne, rzetelne i rozważne. Mogą pochwalić się sukcesami w różnych obszarach życia. Wysokie nasilenie tej cechy odpowiada również za pracoholizm, perfekcjonizm i tendencję do utrzymywania porządku. Osoby o niższej od przeciętnej sumienności przejawiają hedonistyczne podejście do życia. Nie mają jasno określonych celów. Charakteryzuje je niska skrupulatność w działaniu i obniżona chęć wywiązywania się ze swoich obowiązków. Życiowe decyzje podejmują spontanicznie, pod wpływem impulsu. Przejawiają niską motywację do osiągnięć [5].

Według Costy i McCrae, przedstawione powyżej wymiary osobowości stanowią jej uniwersalny budulec. Są strukturami o charakterze sprawczym, które odpowiadają za działania każdego człowieka. Na tej podstawie można przypuszczać, iż są również czynnikami determinującymi tendencje do przyjmowania roli ofiary i sprawcy przemocy psychicznej w związkach małżeńskich [1–5].

Przemoc psychiczna w związku małżeńskim jest nieuchwytną i niezwykle trudną do udowodnienia, formą złego traktowania, znęcania się nad bliską osobą. Pomimo iż nie pozostawia na ciele ofiary fizycznych śladów, to jednak niszczy pozytywny obraz siebie i poczucie własnej wartości ofiary, a także często pozostawia trwały ślad na jej zdrowiu fizycznym oraz psychicznym [6, 7]. W tym kontekście należy zaznaczyć, iż przemoc emocjonalna może występować jako jedyna forma przemocy w bliskim związku, ale zawsze towarzyszy innym jej rodzajom, na przykład przemocy fizycznej [8].

Przemoc psychiczna jest ujmowana jako „każde zachowanie zmierzające do kontrolowania lub podporządkowania sobie drugiego człowieka przez zastraszenie, upokarzanie oraz znieważanie słowne” [9, s. 57]. Autorzy nie stosują tego terminu do zdefiniowania przejściowego złego nastroju czy wybuchu złości, ale do określenia systematycznych ataków jednego partnera na drugiego. Ataki te, to różne formy groźby, znieważania, poniżania, krytykowania, wytykania błędów, budzenia strachu, ograniczanie swobody oraz możliwości decydowania o sobie, mające na celu doprowadzenie do tego, by partner poczuł się bezwartościowy i bezbronny [7–10].

Osoba dążąca do kontrolowania i dehumanizacji współmałżonka, poprzez wzbudzenie w nim lęku i strachu przed różnego rodzaju negatywnymi konsekwencjami z jej strony, przyjmuje rolę sprawcy. Jej istotną cechą charakterystyczną są deficyty poznawcze, ujawniające się pod postacią zaburzonego postrzegania ofiary jako prowokatora gwałtownego zachowania i jednoczesne oczekiwanie od niej zrozumienia takiego postępowania [7, 11, 12].

Natomiast odbiorca ataków agresora pełni rolę ofiary. Jednostka doświadczająca przemocy psychicznej cierpi zazwyczaj w samotności, często pozbawiona jakiegokolwiek grupy

wsparcia, bliskich relacji z rodziną czy przyjaciółmi. Bywa, że czuje się na tyle bezwartościowa, iż nie jest pewna nawet tego, czy ma powód do cierpienia, czy jej uczucia i osądy są prawdziwe [7, 13]. Efektem tego jest chroniczny stres, który towarzyszy ofiarom przemocy przez wiele lat, często prowadząc do poważnych konsekwencji zdrowotnych [14, 15].

Badania Straus, Cerulli, McNutt, Rhodes, Conner, Kemball, Kaslow i Houry [16] informują, że stan zdrowia psychicznego i fizycznego ofiar przemocy jest znacznie słabszy niż przeciętnej osoby niedoświadczającej przemocy. Poza tym, badacze wykazali, iż postrzegany poziom niebezpieczeństwa ze strony sprawcy jest dodatkowym czynnikiem pogarszającym zdrowie osób doświadczających przemocy.

Zaprezentowane badania są zgodne z rezultatami pracy empirycznej Ouellet-Morin, Fisher, York-Smith, Finacham-Campbell, Moffitt i Arseneault [17], wskazującej, że kobiety będące ofiarami przemocy ze strony partnerów, znajdują się w grupie podwyższonego ryzyka złego stanu zdrowia psychicznego, w szczególności zaś są narażone na wystąpienie depresji.

Przytoczone prace badawcze oraz wskazania literatury przedmiotu pozwalają wysnuć wnioski, iż przemoc psychiczna w związkach małżeńskich jest poważnym problemem zdrowotnym i społecznym oraz obszarem wymagającym dalszej eksploracji [7–15, 18]. Uzasadnia to potrzebę przeprowadzenia analiz ukierunkowanych na poznanie osobowościowych uwarunkowań tendencji do przyjmowania roli ofiary i sprawcy. Uzyskane rezultaty badawcze mogą posłużyć do skonstruowania programów terapeutycznych skierowanych do osób doświadczających oraz dopuszczających się stosowania przemocy psychicznej wobec współmałżonka.

## CEL PRACY

Celem pracy jest określenie osobowościowych determinantów tendencji do przyjmowania roli ofiary i sprawcy przemocy psychicznej w związkach małżeńskich.

## MATERIAŁ I METODY

Próbkę badaną utworzono w oparciu o dobór celowy. Charakterystykę socjodemograficzną badanych przedstawiono w tabeli 1 oraz 2.

Badaną populację tworzą 334 osoby żyjące w związkach małżeńskich. W jej skład wchodzi równoliczna grupa kobiet oraz mężczyzn ( $N = 167$ ; 50,0%). Średni wiek diagnozowanych wynosi powyżej 44 lat ( $M = 44,51$ ;  $SD = 15,09$ ). Przeciętna długość stażu małżeńskiego badanych to ponad 16 lat ( $M = 16,39$ ;  $SD = 13,87$ ). W badanej populacji dominują osoby, które mieszkają w mieście liczącym powyżej 100 tys. mieszkańców ( $N = 209$ ; 62,5%), uzyskały wykształcenie wyższe ( $N = 154$ ; 46,0%) oraz posiadają stałe miejsce zatrudnienia ( $N = 234$ ; 70,1%).

Do badań wykorzystano Inwentarz Osobowości NEO-FFI P. Costy i R. R. McCrae w polskiej adaptacji Zawadzkiego i Strelau [19] oraz skonstruowany na potrzeby niniejszego badania Kwestionariusz do Badania Przemocy Psychiczej w Bliskich Związkach KPPBZ.

Inwentarz Osobowości NEO-FFI służy do diagnozy pięciu wymiarów osobowości: neurotyczności, ekstrawersji, otwartości, ugodowości oraz sumienności. Narzędzie składa się z 60 stwierdzeń, do których, opierając się na pięciostopniowej

**Tabela 1.** Charakterystyka socjodemograficzna badanych z uwzględnieniem zmiennych jakościowych

Zmienna		N	%
Płeć	kobiety	167	50,0
	mężczyźni	167	50,0
Miejsce zamieszkania	miasto powyżej 100 tys. mieszkańców	209	62,5
	miasto poniżej 100 tys. mieszkańców	48	14,3
	wieś	77	23,2
Wykształcenie	wyższe	154	46,0
	średnie	134	40,2
	zawodowe	40	12,1
	podstawowe	6	1,8
Aktywność zawodowa	stałe miejsce zatrudnienia	234	70,1
	emerytura/renta	58	17,4
	gospodarstwo rolne	40	12,1
	bezrobotni	2	0,4

Źródło: opracowanie własne

**Tabela 2.** Charakterystyka socjodemograficzna badanych z uwzględnieniem zmiennych ilościowych

Zmienna	M	SD	Min.	Max.
Wiek	44,51	15,09	20	73
Staż małżeński	16,39	13,87	1	49

Źródło: opracowanie własne.

skali, odnosi się osoba badana. Polska wersja narzędzia charakteryzuje się zadowalającą trafnością i rzetelnością. Kwestionariusz może być stosowany w diagnozie indywidualnej oraz w badaniach naukowych. Wyniki zawierające się w przedziale od 10 do 7 stenów świadczą o wysokim nasileniu danej cechy. Wyniki mieszczące się w granicy od 6 do 4 stenów oznaczają jej przeciętny poziom, a wyniki od 3 do 1 stena informują o niskim natężeniu danej cechy u osoby badanej [19].

Kwestionariusz do Badania Przemocy Psychicznej w Bliskich Związkach pozwala na wyodrębnienie dwóch wymiarów – tendencji do przyjmowania roli ofiary i sprawcy przemocy psychicznej w bliskim związku (małżeńskim lub nieformalnym). Narzędzie składa się z 38 pozycji, z których 17 tworzy każdą ze skal, natomiast 4 stwierdzenia pełnią funkcję pozycji buforowych. Próba walidacyjna obejmowała 691 osób dorosłych żyjących w bliskich związkach. Przeprowadzone analizy statystyczne potwierdziły trafność treściową, teoretyczną i kryterialną narzędzia oraz jego rzetelność. Współczynnik alfa Cronbacha dla skali Ofiara wynosi 0,97, a dla skali Sprawca – 0,90, co pozwala wykorzystywać narzędzie w diagnozie indywidualnej oraz w praktyce badawczej. Wyniki mieszczące się w granicy od 10 do 7 stenów oznaczają wysokie nasilenie tendencji do przyjmowania roli sprawcy lub ofiary przemocy psychicznej. Wyniki od 6 do 4 stenów pozwalają wnioskować o przeciętnej tendencji badanego do przyjmowania danej roli, a wyniki klasujące się w przedziale od 3 do 1 stena wskazują na jej niski poziom.

Badania miały charakter dobrowolny, indywidualny i anonimowy. Osoby diagnozowane zostały poinformowane o celu i przebiegu badań oraz zgodziły się wziąć w nich udział. Obliczenia statystyczne wykonano za pomocą programu statystycznego IBM SPSS 21. Charakterystykę próby badawczej oparto na obliczeniu rozkładów procentowych częstości występowania zmiennych jakościowych oraz statystyk

opisowych zmiennych ilościowych. Analizę predykcji wykonano za pomocą regresji krokowej.

## WYNIKI

Wyniki analizy regresji dla zmiennej „nasilenie tendencji do przyjmowania roli ofiary przemocy psychicznej” przedstawiono w tabeli 3. Przeprowadzone obliczenia pozwoliły zbudować model, składający się z dwóch kroków, w których kolejno zostały wprowadzone dwa predyktory wyjaśniające 58% wariacji zmiennej wyjaśnianej.

**Tabela 3.** Model osobowościowych uwarunkowań tendencji do przyjmowania roli ofiary przemocy psychicznej

Model	Miary dopasowania modelu			Wagi regresyjne dla predyktorów				
	$R^2$ skorygowane	F	p	B	SE	Beta	t	p
Krok 1								
Neurotyczność	0,541	391,062	0,001	0,872	0,044	0,736	19,775	0,001
Krok 2								
Neurotyczność				0,900	0,042	0,761	21,326	0,001
Ekstrawersja	0,584	233,734	0,001	-0,254	0,043	-0,213	5,959	0,001

Źródło: opracowanie własne

W pierwszym kroku, jako zmienna wyjaśniająca została wprowadzona neurotyczność. Model okazał się być dobrze dopasowany do danych i wyjaśniał 54,0% ( $R^2$  skorygowane = 0,54) wariacji zmiennej zależnej,  $F(1,331) = 391,062$ ,  $p < 0,001$ . W drugim kroku do modelu została wprowadzona ekstrawersja. Model także okazał się być prawidłowo dopasowany do danych i wyjaśniał 58,0% ( $R^2$  skorygowane = 0,58) wariacji zmiennej wyjaśnianej,  $F(2,331) = 233,734$ ,  $p < 0,001$ .

Opracowany model ujawnia, iż istotnymi predyktorami nasilenia tendencji do przyjmowania roli ofiary przemocy psychicznej w związku małżeńskim jest neurotyczność, = 0,761;  $p < 0,001$ , a także ekstrawersja,  $\beta = -0,213$ ;  $p < 0,001$ . Zależność pomiędzy wprowadzonymi predyktorami a zmienną zależną jest w pierwszym przypadku silna i dodatnia, a w drugim słaba oraz ujemna, co wskazuje, że wraz ze wzrostem poziomu neurotyczności oraz introwersji wzrasta nasilenie tendencji do przyjmowania roli ofiary przemocy psychicznej w związku małżeńskim.

Model hierarchicznej analizy regresji wyjaśniający osobowościowe uwarunkowania tendencji do przyjmowania roli sprawcy przemocy psychicznej w związku małżeńskim przedstawiono w tabeli 4.

Przeprowadzone obliczenia pozwoliły zbudować model, składający się z czterech kroków, w których kolejno zostały wprowadzone cztery predyktory wyjaśniające 64% wariacji zmiennej „nasilenie tendencji do przyjmowania roli sprawcy przemocy psychicznej”.

W pierwszym kroku do modelu, jako predyktor, została wprowadzona otwartość na doświadczenie. Model okazał się być prawidłowo dopasowany do danych i wyjaśniał 55,0% ( $R^2$  skorygowane = 0,55) wariacji zmiennej wyjaśnianej,  $F(1,329) = 401,731$ ;  $p < 0,001$ . W drugim kroku do modelu jako zmienną wyjaśniającą wprowadzono ekstrawersję. Zaproponowany model okazał się być dobrze dopasowany do danych



**Tabela 4.** Model osobowościowych uwarunkowań tendencji do przyjmowania roli sprawcy przemocy psychicznej

Model	Miary dopasowania modelu			Wagi regresyjne dla predyktorów				
	$R^2$ skorygowane	F	p	B	SE	Beta	t	p
<b>Krok 1</b>								
Otwartość	0,549	401,731	0,001	0,625	0,031	0,742	20,043	0,001
<b>Krok 2</b>								
Otwartość	0,590	238,016	0,001	0,647	0,30	0,768	21,590	0,001
Ekstrawersja				0,208	0,36	0,207	5,826	0,001
<b>Krok 3</b>								
Otwartość	0,630	187,646	0,001	0,594	0,30	0,705	19,899	0,001
Ekstrawersja				0,268	0,35	0,266	7,567	0,001
Ugodowość				-0,253	0,42	-0,221	5,998	0,001
<b>Krok 4</b>								
Otwartość	0,635	144,248	0,001	0,577	0,30	0,685	18,941	0,001
Ekstrawersja				0,274	0,35	0,273	7,778	0,001
Ugodowość				-0,243	0,42	-0,212	5,756	0,001
Neurotyczność				0,207	0,035	0,208	2,406	0,05

Źródło: opracowanie własne.

i wyjaśniał 59,0% ( $R^2$  skorygowane = 0,59) wariancji zmiennej zależnej,  $F(2,327) = 238,016$ ;  $p < 0,001$ . W trzecim kroku do modelu została wprowadzona ugodowość. Model okazał się być prawidłowo dopasowany do danych i wyjaśniał 63,0% ( $R^2$  skorygowane = 0,63) wariancji zmiennej wyjaśnianej,  $F(3,329) = 187,646$ ;  $p < 0,001$ . W czwartym kroku do modelu została wprowadzona neurotyczność. Model okazał się być również prawidłowo dopasowany do danych i wyjaśniał 64,0% ( $R^2$  skorygowane = 0,64) wariancji zmiennej wyjaśnianej,  $F(4,329) = 144,248$ ;  $p < 0,001$ .

Skonstruowany model wskazuje, że istotnymi predyktorami nasilenia tendencji do przyjmowania roli sprawcy przemocy psychicznej jest otwartość na doświadczenie,  $\beta = 0,685$ ;  $p < 0,001$ , ekstrawersja,  $\beta = 0,273$ ;  $p < 0,001$ , ugodowość,  $\beta = 0,212$ ;  $p < 0,001$  oraz neurotyczność,  $\beta = 0,208$ ;  $p < 0,05$ . Zależność pomiędzy wprowadzonymi predyktorami a zmienną zależną jest w przypadku otwartości na doświadczenia – silna i wprost proporcjonalna, w przypadku ekstrawersji oraz neurotyczności – słaba i dodatnia, a w przypadku ugodowości – słaba i odwrotnie proporcjonalna. Uzyskane dane wskazują więc, że im wyższe jest nasilenie otwartości na doświadczenia, ekstrawersji oraz neurotyczności, a także im niższe ugodowości, tym bardziej wzrasta nasilenie tendencji do stosowania przemocy psychicznej wobec współmałżonka.

## DYSKUSJA

Zasadniczym celem prezentowanych badań było określenie osobowościowych determinantów tendencji do przyjmowania roli ofiary oraz sprawcy przemocy psychicznej w związkach małżeńskich. Przeprowadzone analizy wykazały, iż w przypadku nasilenia tendencji do przyjmowania roli ofiary przemocy psychicznej istotne znaczenie mają dwie cechy osobowości – podwyższona neurotyczność oraz introwersja.

Otrzymane rezultaty badawcze wydają się być zrozumiałe w świetle przyjętych założeń teoretycznych. Osoby nadwrażliwe, skłonne do doświadczania wielu negatywnych emocji, nadmiernie samokrytyczne, wykazujące obniżone umiejętności radzenia sobie ze stresem, a także zachowujące znaczną rezerwę w kontaktach interpersonalnych wydają się być łatwym obiektem ataków agresora. Okazywana przez nich nieśmiałość, zaniżone poczucie własnej wartości oraz preferencja samotnego spędzania czasu może stanowić czynnik determinujący pewność siebie i poczucie bezkarności sprawcy [1–5, 20].

Na istotną rolę osobowościowych mechanizmów odpowiedzialnych za radzenie sobie z sytuacją doświadczania przemocy ze strony bliskiej osoby wskazują badania Kuijpers, van der Knaap i Lodewijks [21]. Badacze wykazali, iż kluczową zmienną osobowościową, pozwalającą ofierze przejąć kontrolę nad sytuacją, jest prężność psychiczna. Natomiast do czynników ryzyka należą doświadczane przez ofiarę problemy natury psychicznej. Autorzy zaznaczają również, iż w procesie radzenia sobie z sytuacją przez ofiarę istotne jest nasilenie i częstotliwość doświadczanych aktów przemocy.

Oullet-Morin, Fisher, York-Smith, Fincham-Campbell, Moffitt i Arseneault [17] analizowali częstość doświadczania przemocy oraz stan zdrowia psychicznego w środowisku kobiet zamężnych. Wyniki badań wykazały, że cztery z dziesięciu diagnozowanych kobiet były ofiarami przemocy ze strony swojego partnera i u każdej z nich pojawiły się symptomy obejmujące depresyjny nastrój oraz skłonność do izolacji społecznej. Ponadto, wykazano, iż kobiety, które doświadczyły w dzieciństwie lub przed zawarciem związku małżeńskiego przemocy, przejawiały od czterech do siedmiu razy bardziej nasiloną depresję niż pozostałe badane.

Interesujące badania przeprowadziła Kanuha [22], która na podstawie wywiadów z osobami doświadczającymi przemocy w bliskich związkach, wyodrębniła siedem głównych czynników charakterystycznych dla występowania przemocy. Należy do nich doświadczanie kontroli, zastraszanie i zaszczepienie strachu, poczucie wstydu utrudniające zwrócenie się po pomoc do innych ludzi, ograniczenia w kontaktach interpersonalnych, silny związek emocjonalny ofiary ze sprawcą, zaborczość oraz zazdrość okazywana przez partnera relacji.

W przypadku sprawcy przemocy psychicznej, przeprowadzone analizy badań własnych wykazały, że cechami osobowości determinującymi tendencję do stosowania przemocy psychicznej wobec współmałżonka są wysoka otwartość na doświadczenia, ekstrawersja, neurotyczność, a także obniżony poziom ugodowości.

Uzyskane wyniki potwierdzają przyjęte podstawy teoretyczne. Osoby o takiej konfiguracji cech osobowych są skłonne do demonstrowania swej niezależności, podważania opinii autorytetów oraz powszechnie uznanych reguł społecznych. Dążą do zdobycia dominującej pozycji w relacjach społecznych, są egocentryczne, bywają agresywne i oschłe w stosunku do innych ludzi, a podwyższony poziom nieprzygotowania oraz nieumiejętność radzenia sobie z doświadczanymi emocjami mogą skutkować podejmowaniem zachowań o charakterze przemocowym wobec bliskiej osoby [1–5, 7, 14].

Badania na temat zależności występujących między diagnozowanymi w oparciu o wytyczne DSM-5, patologicznymi cechami osobowości a dokonywaniem aktów przemocy wobec bliskiej osoby przeprowadził zespół badawczy Dowgillo, Mènarda, Kruegera i Pincusa [23]. Przeprowadzone analizy

wykazały, iż w przypadku przemocy stosowanej przez kobiety kluczową rolę odgrywa antagonizm, ujmowany jako skłonność do demonstrowania zdecydowanego sprzeciwu wobec poglądów bliskiej osoby oraz ujawniania wobec niej zachowań agresywnych. Natomiast w przypadku mężczyzn – brak samokontroli.

Romero-Martinez i Moya-Albiol [24] badali zależności występujące pomiędzy deficytami empatii, zaburzeniami osobowości i nasileniem ryzyka ponownego stosowania przemocy wobec życiowego partnera. Otrzymane przez badaczy wyniki wskazują, że zaburzenie osobowości typu borderline oraz antyspołeczne zaburzenie osobowości, moderowane przez obniżony poziom empatii, wprost proporcjonalnie współwystępują z ryzykiem ponownego stosowania przemocy. Natomiast narcystyczne zaburzenie osobowości nie było powiązane z ryzykiem ponawiania aktów przemocy oraz z deficytem empatii.

Z kolei zespół badawczy Okano, Langille i Walsh [25] analizował łączny związek psychopatii i spożywania alkoholu z ryzykiem wystąpienia zachowań agresywnych wobec bliskiej osoby. Okazało się, że związek psychopatii ze stosowaniem przemocy był dodatni niezależnie od płci i poziomu spożywanego alkoholu, a także silniejszy niż zależność między spożywaniem alkoholu a dokonywaniem aktów przemocy.

Uzyskane rezultaty badawcze wiążą się z pewnymi ograniczeniami, wśród których należy wymienić specyfikę badanej grupy. Tworzyły ją osoby żyjące w związkach małżeńskich, natomiast nie analizowano sytuacji kobiet i mężczyzn tworzących związki nieformalne. W badaniach dokonano pomiaru poziomu tendencji do ujawniania roli sprawcy i ofiary przemocy psychicznej w subiektywnej ocenie jednego z partnerów, a zatem wskazane byłoby przeprowadzenie dalszych prac empirycznych ukierunkowanych na ocenę porównawczą percepcji wymienionych skłonności przez każdego z małżonków. W kolejnych pracach badawczych istotne byłoby także podjęcie próby wyodrębnienia determinantów omawianego zjawiska z innych własności intrapsychicznych badanych, np. ich systemu wartości oraz samooceny. Należy jednak stwierdzić, że pomimo istniejących ograniczeń uzyskane dane mają znaczenie poznawcze oraz praktyczne, ponieważ pogłębiają wiedzę w obszarze psychologii zdrowia oraz mogą być wykorzystane do opracowania skutecznych form udzielania wsparcia osobom uwikłanym w przemoc psychiczną w związkach małżeńskich.

## WNIOSKI

Przeprowadzone analizy wykazały, iż wybrane cechy osobowości są predyktorami tendencji do pełnienia roli ofiary i sprawcy przemocy psychicznej w związkach małżeńskich. Cechy osobowości wyjaśniające tendencje do przyjmowania roli ofiary to neurotyczność oraz introwersja. Natomiast skłonność do stosowania przemocy psychicznej wobec współmałżonka jest wyjaśniana przez wysoką otwartość na doświadczenia, ekstrawersję, neurotyczność i obniżony poziom ugodowości.

Uzyskane rezultaty badawcze mają znaczenie poznawcze, a także mogą być wykorzystane do opracowania programów profilaktycznych i pomocowych ukierunkowanych na pracę terapeutyczną z ofiarami oraz sprawcami przemocy psychicznej w związkach małżeńskich.

## PIŚMIENNICTWO

1. McCrae RR, Costa PT Jr. Toward a new generation of personality theories: Theoretical contexts for the five-factor model. W: Wiggins JS, red. *The five-factor model of personality: Theoretical perspectives*. New York; 1996. p. 51–87.
2. Costa PT Jr, McCrae RR. *The NEO Personality Inventory manual*. Odessa (FL) Psychological Assessment Resources, 1985.
3. McCrae RR, Costa PT Jr. *Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers*. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987; 52(1): 81–90.
4. McCrae RR, John OP. *An introduction to the five-factor model and its applications*. *Journal of Personality*. 1992; 60(2): 175–215.
5. Costa PT Jr, McCrae RR. *Neo PI-R professional manual*. Odessa (FL) Psychological Assessment Resources, 1992.
6. Mazur J. *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*. Warszawa Wydawnictwo Akademickie ŻAK, 2007.
7. Mellibruda J. *Charakterystyka zjawiska przemocy w rodzinie*. Gdańsk GWP, 2011.
8. Badura-Madej W, Dobrzyńska-Masterhazy A. *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*. Kraków Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000.
9. Forward S, Torres J. *Men who Hate Women and the Women Who Love Them*. New York Bantam Books, 2002.
10. Mellibruda J. *Przeciwdziałanie przemocy domowej*. Warszawa Instytut Psychologii Zdrowia, 2009.
11. Mandal E. *Miłość, władza i manipulacja w bliskich związkach*. Warszawa PWN, 2008.
12. Tanha M, Beck CJ, Figueredo AJ, Raghavan C. Sex differences in intimate partner violence and the use of coercive control as a motivational factor for intimate partner violence. *J Interpers Violence*. 2010; 25(10): 1836–1854.
13. Mellibruda J. *Rany i bliźni psychiczne*. Warszawa Instytut Psychologii Zdrowia, 2015.
14. Mandes C. *Przemoc w rodzinie. Psychoterapia sprawców i ofiar*. Gdańsk GWP, 2004.
15. Heszen I, Sęk H. *Psychologia zdrowia*. Warszawa Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.
16. Straus H, Cerulli C, McNutt LA, Rhodes KV, Conner KR, Kemball RS, Kaslow NJ, Houry D. Intimate partner violence and functional health status: associations with severity, danger, and self-advocacy behaviors. *J Womens Health (Larchmt)*. 2009; 18(5): 625–631.
17. Ouellet-Morin I, Fisher HL, York-Smith M, Fincham-Campbell S, Moffitt TE, Arseneault L. Intimate partner violence and new-onset depression: a longitudinal study of women's childhood and adult histories of abuse. *Depress Anxiety*. 2015; 32(5): 316–324.
18. Fleming CJE, Resick PA. Professional versus personal resource utilization in survivors of intimate partner violence. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 2016; 8(3): 319–324.
19. Zawadzki B, Strelau J, Szczepaniak P, Śliwińska M. *Inwentarz Osobowości NEO-FFI Costy i McCrae*. Warszawa Pracownia Testów Psychologicznych, 1998.
20. Holland AR. *Big five personality traits and relationship quality: Self-reported, observational, and physiological evidence*. *Journal of Social and Personality Relationships*. 2008; 25(5): 811–829.
21. Kuijpers KF, van der Knaap LM, Lodewijks IA. Victims' influence on intimate partner violence revictimization: a systematic review of prospective evidence. *Trauma Violence Abuse*. 2011; 12(4): 198–219.
22. Kanuha VK. Relationships so loving and so hurtful: the constructed duality of sexual and racial/ethnic intimacy in the context of violence in Asian and Pacific Islander lesbian and queer women's relationships. *Violence Against Women*. 2013; 19(9): 1175–1196.
23. Dowgillo EA, Ménard KS, Krueger RF, Pincus AL. *DSM-5 Pathological Personality Traits and Intimate Partner Violence Among Male and Female College Students*. *Violence Vict*. 2016; 31(3): 416–437.
24. Romero-Martinez A, Lila M, Moya-Albiol L. Empathy Impairments in Intimate Partner Violence Perpetrators With Antisocial and Borderline Traits: A Key Factor in the Risk of Recidivism. *Violence Vict*. 2016; 31(2): 347–360.
25. Okano M, Langille J, Walsh Z. Psychopathy, Alcohol Use, and Intimate Partner Violence: Evidence From Two Samples. *Law and Human Behavior*. 2016; 21(8): 115–122.

# Personality determinants of the tendency to adopt the role of the victim and perpetrator of emotional abuse in a marriage

## ■ Abstract

**Introduction and objective.** According to Costa and McCrae, personality encompasses five dimensions: neuroticism, extraversion, openness to experience, agreeableness and conscientiousness. They are agential structures that are responsible for the actions of every person. Thus, it can be assumed that they also determine tendencies to adopt the role of the victim and perpetrator of emotional abuse in a marriage. Emotional abuse is defined as behaviours aimed at gaining control over and subordinating another person by intimidating, humiliating and verbal insult. The aim of the study is to determine personality determinants of the tendency to adopt the role of the victim and perpetrator of emotional abuse in a marriage.

**Material and methods.** The research sample comprised 334 married people. The NEO Five -Factor Inventory (NEO-FFI) adapted by Zawadzki and Strelau and the author's own Questionnaire for Measuring Emotional Abuse in Close Relationships were used in the research.

**Results.** Personality traits that determine the tendency to adopt the role of the victim of emotional abuse in a marriage are neuroticism and introversion. The tendency to use emotional abuse towards a spouse is conditioned by high openness, extraversion, and neuroticism, as well as low agreeableness.

**Conclusion.** The analyses performed in the course of the research proved that selected personality traits are predictors of the tendency to adopt the role of the victim and perpetrator of emotional abuse in a marriage. The obtained results have cognitive meaning and can be used for developing preventive and aid programmes aimed at therapeutic work with the victims and perpetrators of emotional abuse in marriages.

## ■ Key words

personality, emotional abuse, marriage